

Şiirsel Yapı Açısından Çocuk Şiirleri

Children's Poetry with Regard to Poetic Structure

Nihat BAYAT*
Gökhan ÇETİNKAYA**

Öz: Bu çalışmada çocuk yazını kapsamında ele alınan çocuk şiirleri kavramı irdelenmiştir. Öncelikle şiir türü, çağdaş dil kuramları ve göstergebilim verilerine dayalı olarak ortaya çıkan şiirbilimin ilkeleri açısından betimlenmiş ve buna göre şiirin doğal dil üstünde yapılan özel bir biçimleme sonucunda ortaya çıktığı anlatılmıştır. Şiir dilinin tözü olarak ele alınan doğal dilde iletişimsel boyutun öncelikli olmasına karşın şiirsel dilde ileti bastırılır. Şiir, iletinin bastırılması yoluyla dilin ve sözcüklerin birer alım nesnesine dönüşmesi sonucunda yapılır. Ancak çocuk yazınının bir türü olarak değerlendirilen çocuk şiirlerinde eğitime ve öğretme temel amaç olarak ele alındığından ileti öne çıkarılır. İletinin okura aktarılması incelendiğinde şiirsel nitelikler kaybolmaya başlar. Yalnızca belli bir ölçü ve uyakla yazılmış dizeli anlatımlar, söz konusu betiklerin şiir olmasını sağlamakta yetersiz kalır. Dolayısıyla çocuk okurlar, birçok çocuk şiirini okurken gerçekte şiirsel bir deneyim yaşamaz. Bunun yerine şiirsel olmayan metinlere özgü iletişimsel bir edim içinde bulunurlar. Bu durum, çocukların şiirsel ve yazınsal bilinç geliştirmelerine engel olur. Bu nedenle çocuk yazını kapsamında ele alınan çocuk şiirlerinin öncelikle şiirsel niteliklere sahip olması ve oluşturdukları yeni anlamlama dizgesinin çocuklar tarafından şiirsel bir okumaya olanak tanıyacak biçimde üretilmesi önerilmiştir.

Anahtar sözcükler: Şiir, Çocuk Şiiri, Çocuk Yazını

Abstract: In this research the concept of children's poetry as part of children's literature is scrutinized. Firstly, poetry is described in terms of poetics that has arisen on the basis of contemporary linguistic theories and semiotics. Accordingly, it is explained that poetry becomes true through a distinctive formation on languages. Although the communicative dimension is primary in languages that is the substance of the poetic language, the message that is the basis of communication is trivialized in poetic language. A poem is constructed in consequence of language and words formed into an artistic object by smothering the message. But, by reason of prior education or teaching, it becomes prominent in children's poetry that is evaluated as a genre of children's literature. Once sending the message is primary, the poetic features disappear. Writing in a syllabic meter and rhyming is insufficient to make some poems real poems. Hence, children do not experience in a poetic way when they read many poems written for children. Instead, they experience a communicative act that is special to non-poetic texts. This situation blocks children from developing a develop poetic and literary consciousness. For this reason, it is suggested that poems written for children should have poetic features and be produced in a way that enables children to read its new signification system poetically.

Keywords: Poetry, Children's Poetry, Children's Literature

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Antalya. nihatbayat@gmail.com

** Doç. Dr., Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, Niğde. gchetinkaya@ohu.edu.tr
Bu çalışmanın bir kısmı, 19-22 Mayıs 2016 tarihlerinde İspanya Madrid'de gerçekleştirilen İBAD 2016 Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Çocuk yazını alanında üstünde durulan türlerden biri şiirdir. Bir disiplin olarak çocuk yazınının şiire yaklaşımı, alanın genel ölçütlerine çoğunlukla bağlıdır. Alanın sınırlarının belirlenmesinde çıkış noktasını *çocuk* ve *yazın* kavramları oluşturur (Oğuzkan 2000; Ciravoğlu 2000; Zengin & Zengin 2007). Buna göre çocuk yazını, 0-14 yaş arasında bulunan insanlara yönelik oluşturulmuş yazın metinlerini kapsar. Oğuzkan (2000, 3) çocuk yazınına “...*çocukluk çağında bulunan kimselerin hayal, duygu ve düşüncelerine yönelik sözlü ve yazılı bütün eserler*” olarak belirler.

Çocuk yazınının temel niteliklerinin belirlenmesi sürecinde eğitsel boyuta vurgu yapılır. Sever (2008, 17), “...*erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde çocukların dil gelişim ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünler*” biçimindeki ifadesiyle bu disiplinin eğitim-öğretimden ayrı düşünülmemeyeceğini sezdirir. Buna ek olarak, çocuk yazınının çocuğa okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırması gerektiğini vurgular. Dilidüzgün (1996, 26) de çocuk kitaplarının çocuğa sanat eğitimi veren materyaller olması gerektiğini belirtir. Bu yaklaşımlar çocuk yazınının oluşumunda çocuğu ve onun eğitimini öncelikli kılan çabalardır.

Çocuk yazını türleri, yazın sanatının türleriyle çoğunlukla benzerdir. Yazın alanındaki kitaplar genel olarak anlatı ve şiir olarak ele alınabilir. Ancak çocuk kitapları düşünüldüğünde bilgilendirici kitapları da dikkate almak gerekir. Bu durumda çocuk yazını kapsamındaki kitaplar bilgilendirici, anlatı ve şiir olarak üç ulamda ele alınabilir. Çocuk kitaplarının temel niteliklerinin belirlenmesinde *çocuğa görelilik* ilkesine özel bir vurgu yapılır. Çocuğa görelilik ilkesi çocuk okurun ilgisine, dil ve bilgi düzeyine gönderimde bulunur (Sever 2008, 17). Çocuklara yönelik hazırlanacak kitaplarda ve yazınsal ürünlerde bu ilke belirleyici bir işlev üstlenir. Dolayısıyla yazın alanında yer alan anlatı ve şiirlerin oluşturulmasında çocuğa görelilik ilkesinin dikkate alınması bir gereklilik olarak sunulur.

Çocuklara yönelik yazınsal ürünlere yüklenen eğitme ve geliştirme işlevi, yazın sanatının genel yönelimleriyle tutarlılık göstermez. Eğitme ya da öğretme, çeşitli yaşantılar yoluyla oluşturulan davranış değişiklikleriyle ortaya çıkar (Sönmez 1994; Demirel 1995). Bunun için somut bir içeriğin bir materyal aracılığıyla bireye ulaşması beklenir. İlgili içeriği iletmeyi amaçlayan materyal, yine bu içeriğe göre biçimlenir. Oysa yazınsal ürünlerde oluşturulan sanatsal yapı, yaşam gerçekliğine ilişkin içeriği bastırma ve okuru oluşturulmuş sanatsal bir düzeneğe tanık kılma eğilimindedir. Okurun gerçekleştireceği bu deneyim, bir yazın ürününün varlık nedenidir. Yazın sanatı türlerinden biri olan şiirde, sanatsal deneyimin doğasının diğer türlere oranla daha açık izlenebildiği söylenebilir. Dilin şiirde aldığı sanatsal biçimin anlaşılması şiirsel deneyimin niteliğini de ortaya koyacaktır.

Şiirsel dil

Şiir tüm yazın ürünlerinin yaptığı gibi malzeme olarak *dil*'i seçen ve bunu şiirsel biçimde işleyen bir sanattır. Bir malzemenin sanata dönüşebilmesi için doğadaki biçiminden sanatsal bir biçim eşliğinde farklılaşması beklenir. Sesin müzikte ezgiye dönüşmesi gibi dil de şiirde iletişim odaklı kullanım biçiminden çeşitli dönüşümlerle yeni bir yapıya ulaşır. Dilin şiirde edindiği yapısal dönüşümü anlamak için doğal iletişim durumundaki yapısı dikkate alınmalıdır.

“*Dil belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesidir*” (Vardar 1998, 75). Martinet (1998) tarafından ortaya atılan çift eklemlilik iki düzlemde gerçekleşir. Birinci eklemleme düzleminde anlamlı birimler, yani biçimbirimler; ikinci eklemleme düzleminde ise sesbirimler bir araya gelir (Greimas & Courtes 1982, 17). Dil, çift eklemli niteliği nedeniyle

diğer gösterge dizgeleri içinde en işlevsel olanıdır. Dil göstergelerinin bu çok yönlü işleyişi sanatsal amaçlar için kullanımına olanak tanır.

Topluma özgü bir yapı olan dil, o dil toplumunun üyeleri arasında ortak bir anlaşmaya göre işler. Çünkü dil “hem gösterenlerle gösterilenlerin birleşmesinden oluşan bir dizge, hem de bu birleşimin ürünü olan göstergelerle bunları oluşturan ve bunların oluşturduğu öğelerin işleyiş kurallarını içeren bir düzendir” (Vardar 1998, 75). Dilin yapısını betimlerken Saussure (1998), kavramsal yığınla ses yığını arasında kurulan ilişkiye dikkat çeker. Buna göre dil dizgesi, anlıkta yer alan kavramlarla duyusal nitelikli sesler arasındaki ilişkileneyle ortaya çıkar. Saussure, bu yapılanmayı aşağıdaki gibi gösterir:

Kavramlarla sesler arasındaki ilişkileri yansıtan bu düzende A eksenini kavramsal yığını, B eksenini ise ses yığını karşılar. Toplumsal uzlaşım gereği kavramsal ve sessel düzlemdeki noktalar arasında değişmez bağlantılar kurulur. Bağlantıları belirleyen kurallar aynı toplumun bireyleri tarafından bilinir. Bu bilgi aracılığıyla bireyler güçlü bir dil bilgisine sahip olur. Güçlü bilgi daha sonra Chomsky (1999) tarafından dilsel edinç olarak terimleştirilir. Dilsel edinç, karşılaşılan dil yapılarının nasıl anlaşılacağını belirleyen yorumları üretmeye olanak tanır. İletişimi sağlayan dil, bu edinçle işlev kazanır.

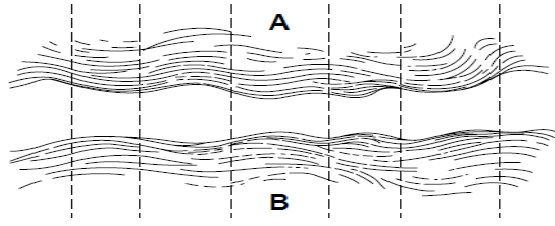

Fig. 1. Dilde ses ve anlam düzlemlerinin ilişkisi (Saussure 1998, 168)

Bununla birlikte, dilin toplumsal iletişimdeki kullanımını yöneten soyut kurallar dilsel birimleri başka türden kullanımlara kapatmaz. Dil, sanatsal bir yapının malzemesi olarak kullanılacağı zaman göreceli olarak bu kuralların dışına taşınabilir. Çift eklemli yapısı nedeniyle dili oluşturan birimler ve birimcikler toplumsal uzlaşımında olduğundan farklı biçimlerde bir araya gelebilir. Şiir dilinin yapısı, dilin bu boyutu üstüne temellenir. Bireylerdeki dilsel edinç, dilin kazandığı şiirsel biçimleri anlamada işlevseldir. Şiirsel dile bu açıdan bakıldığında dilsel edinçle çözümlenebildiği, ancak doğal dil işleyişinin ötesinde konumlandığı söylenebilir.

Doğal dil ile şiir dili arasındaki ayrımı açık bir biçimde anlayabilmek için üç farklı noktadan bakmakta yarar var: Dilsel işlev, göstergeler ve töz-biçim. Bu terimler çağdaş dil kuramlarının temellenmesinde dil dizgesinin betimlenmesine ilişkin çıkış noktalarını oluşturur. Doğal dilin işleyişini ve yapılanışını yansıtan bu terimlerin şiir dilindeki niteliği aradaki farkın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Dilin belli biçimdeki kullanımını onun şiirsel işlevini açığa çıkarır. Şiirsel işlev, Jakobson'un (1982) belirttiği gibi iletişim düzeneğinde yer alan *ileti*, *gönderici*, *alıcı*, *gönderge*, *kod* ve *kanal* birimlerinin iletiyle kurduğu ilişkiye göre ortaya çıkan dilsel işlevlerden biridir. Şiirsel işlev iletinin diğer birimlere değil, kendi üstüne yönelik olması sonucunda belirir. Bu işlevin belirgin özelliği, iletişimsel dilin özü olan içeriğin bastırılmasıdır. İçeriğin bastırıldığı durumlarda, alıcıya bir bilgi gönderimi öncelikli amaç olmaktan çıkar. Bilgi gönderimi amacının yerini, oluşturulan içeriğin yapılanma biçimi alır. Şiirsel işlevde alıcının dikkatini iletinin yapılanma biçimine çekmek için doğal dilde kimi yapısal dönüşümler gerçekleştirilir.

Dilin şiirsel işlevinin etkin olduğu yapılar diğer dilsel işlevlerdeki yapılara oranla belirgin bir fark taşır: Çift eklemli yapısı gereği bir araya gelen birimler, aralarındaki ayrımlar nedeniyle fark edilir. Ayrımlar dilsel birimlerin işlerlik kazanmasına olanak tanır. İleti oluşturma ve iletişim kurma bu ilkeye dayanır. Oysa şiirsel işlev dilsel birimler arasında ayrımlar değil, benzerlikler

üretir. Benzerlikler, dilin olağan kullanımının bastırılması ve ona yeni bir yapılanma biçimi kazandırılması sonucunda oluşur. Jakobson (1982, 170), bu nedenle şiirsel işlev için “*eşdeğerlik ilkesini seçme ekseninden birleştirme eksenine aktarır*” belirlemesini yapar. Buna göre şiirsel işlevin, dilin olağan kullanımının dayandığı temel ilkeyi sarsarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Seçme ve birleştirme eksenleri, dilsel yapıların oluşumundan önceki üretim işlemlerine gönderimde bulunur. Buna göre bir tümce üretileceği zaman, iletişimsel amaca uygun olarak çeşitli birimler arasından seçimler yapılır ve bu seçimler birleştirme ekseninde birbirine eklenir. “*Çocuk, uzaklaşan trene üzümlere baktı*” tümcesinin oluşumu, seçme ve birleştirme ekseninde aşağıdaki biçimde gösterilebilir:

Tablo 1. Seçme ve Birleştirme Eksenleri

<i>Birleştirme eksenleri</i>				
<i>Seçme eksenleri</i>	Çocuk,	uzaklaşan trene	üzümlere	baktı.
	Zavallı	gittikçe küçülen vagona	iç sıkıntısıyla	izledi.
	Çocukcağız	gözden ırayan kara kutuya	kasvetle	bakakaldı.
	Öksüz	silinen kara demire	kederle	kilitlendi.
	Rıfat	siste yiten şimendifere	yalnızlık duygusuyla	daldı.

Bu tümcenin oluşumunda belli bir konuma gelebilecek birimler arasında benzerlikler (eşdeğerlikler) söz konusudur. Örneğin *zavallı*, *çocukcağız*, *öksüz* ve *Rıfat* birimleri benzer işlevdedir. Seçme ekseninde yer alan birimler ile diğer eksenlerdeki birimler arasında ayrımlar bulunur. Böylece dilsel bir kullanımda benzerlik bağıntısıyla ilişkilenen birimler arasından seçimler yapılır ve bunlar birleştirme eksenine ayrımlarla yansır. Ortaya çıkan tümcenin birimleri, aralarındaki ayrımlar nedeniyle iletişimsel bir işlevi gerçekleştirir. Buna göre yukarıdaki tablodan yapılacak farklı seçimler, aynı anlamı yansıtan ancak farklı değerlere sahip birçok tümcenin üretilebileceğini gösterir. Şiirsel işlevdeki dil kullanımında yapılacak seçimler ise ayrımlar değil, benzerlikler üretmek için gerçekleştirilir.

Şiirsel işlev, benzerlik ilkesini ses ve anlamsal eksenlerde yaratır. Şiir dilinde ses ve anlam birimleri, hem kendi içlerinde hem birbiri arasında doğal dilden ayrılarak olabildiğince benzer yapılarda üretilme eğilimindedir. Ancak birçok şiirde genellikle bu eksenlerden birinin daha baskın olduğu görülür. Benzerliğin izlenebildiği eksenlere göre Cohen şiirleri *ses şiiri*, *anlam şiiri*, *ses+anlam şiiri* olarak üç türde ele alır (Yalçın 2003, 92). Aşağıdaki dizelerde bulunan ses ve anlam benzerlikleri şiirsel işlevin doğasını açık biçimde yansıtır:

*“boğulduğum son bir su daha var
vurur gövdeyi kıyına atar”
(Anlar, Akif Kurtuluş)*

Bu dizelerde geçen dilsel birimler belli bir içeriği iletmek için kullanılmamış, bunun yerine ses ve anlam bakımından aralarında kurulan benzerlikler yoluyla şiirsel dili yapılandırmıştır. Dize sonlarında italik yazılan sesler arasında şiirsel bir koşutluk kurulduğu söylenebilir. Aynı biçimde yine sözdizimsel yapılarla denkleştirilen boğulma ve vurma birimleri ile su ve kıyı birimleri arasında anlamsal açıdan bir koşutluk yaratılmıştır. Bu dizelerde oluşturulan ses ve anlam koşutlukları dilin şiirsel işlevde kullanımının sonucudur.

Doğal dil ile şiir dili arasındaki farklardan bir diğeri dil göstergelerine ilişkindir. Doğal dilde dil göstergeleri, bir gösteren ve gösterilen birleşiminden oluşan anlamlı en küçük birimlerdir. Buna göre *kedi* göstergesi “*k.e.d.i*” ses diziliminden oluşan bir gösteren ile “*/kedi/*” kavramından oluşan bir gösterilenin birleşimi sonucunda yapılır. Gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki nedensizdir ve toplumsal uzlaşımaya dayalıdır. Başka bir deyişle, */kedi/* kavramının “*k.e.d.i*” ses

düzeneğiyle anlatılmasının mantıklı bir nedeni yoktur. Buna karşın şiirsel göstergede gösterilen gösterilen arasındaki ilişki çoğunlukla nedenlilik ilkesiyle belirlenir. Şiirde bir içeriğin şiirsel amaçla ifadesinde gösteren ve gösterilenler arasında belli bir mantığa dayanan kabul edilebilir ilişkilendirmeler üretilmeye çalışılır. Aşağıdaki dizelerde yer alan şiirsel göstergeler bu türden bir ilişkileneyle üretilmiştir:

“*Bir ilkokul bahçesi geçiyordu
Cıvı cıvı sularından*” (Bir Çiçek II, Cemal Süreya)

Bu dizelerde kullanılan ilkokul bahçesi, bir gösteren olarak gerçek bir ilkokul bahçesini değil, belli bir su akışında beliren sesleri aktarır. Dizede dolaylı biçimde gönderimde bulunulan okul bahçesindeki öğrencilerin sesleri ile suyun akışındaki sesler arasında şiirsel bir koşutluk yaratılmıştır. Bu iki ses çeşitli açılardan birbiriyle ilişkilendirilir. Özellikle coşkulu niteliği nedeniyle olumlu bir değer olarak sunulması, her iki sesin de sürekliliği ve anlamlı bütünlükler olarak değil, ancak bir yığın olarak kulağa ulaşması şiirsel koşutluğun dayanaklarıdır. Bu iki birimden biri (okul bahçesi) diğeri (sudaki ses) göstereni durumuna gelir. Bu ilişkilene toplumsal dilde bulunmayan, yalnızca bu şiirde geçerliliği olan şiirsel bir göstergeleşmedir.

Dil göstergeleri şiirsel bir göstergeye dönüşürken sözdizimsel yapılar aracılığıyla doğal dilde yan yana gelebilecek farklı göstergelerle de ilişkilendirilir. Göstergeler, şiirsel yapılar içinde doğal dilde sahip olmadıkları kimi nitelikler kazanabilir. Genellikle belli bir seçim ekseninde yer alan bir işlev, bu yolla başka bir eksendeki göstergeye aktarılabilir. Cemal Süreya'nın aşağıdaki dizesinde böyle bir durum göze çarpar:

“*Gür ve coşkun bir gümüşüğü dadanmış pencereye*”

Bu dizede gümüşüğü göstergesi bulunduğu eksen gereği *parlaklık, aydınlık, doğmak, çekilmek*, vd. anlambirimciklerle tanımlanırken *dadanma* ve *pencere* göstergeleri nedeniyle bu boyutlar ortadan kalkar; bunun yerine kuşlara ilişkin anlambirimciklerle donanır. Bu bağıntı şiirsel işlevle olanaklı duruma gelir. Dizede bir içeriği aktarmak değil, bu iki gösterge arasında kurulan bağıntı önceliklidir. Kuşlara ilişkin seçme ekseninde yer alan tüm ayrıntıların *gümüşüğü*'na yüklenmesi, aynı yerde gözlemlenebilen iki gerçeklik olmaları bakımından nedenlidir. Ancak doğal dilde kabul edilebilir değildir. Bunun yanında dilsel edinçle çözümlenebilen bir kullanım olması nedeniyle de şiirsel bir birimdir. Şiirin okunması sürecinde, okurun deneyimlemesi beklenen bir haz kaynağıdır.

Şiirsel göstergelerin doğal dil göstergelerinden ayrılan bir diğer yanı gösterenlerin önem kazanmasıdır. Doğal dil göstergelerinde duyusal boyutu oluşturan ses ya da yazı (gösteren), kavrama (gösterilen) taşıyıcılık yapma dışında herhangi bir işleve sahip değildir. Bu işlevi yerine getirdikten sonra unutulma eğilimindedir. Ancak şiirsel göstergede ses ya da yazı zorunlu bir birim durumuna gelir. Anlamsal düzlemdeki biçimlenme, gösterenlere bağımlı olarak işler. Dolayısıyla gösterenin ses ya da yazıdan oluşan duyusal boyutu şiirde yitip gitmez. Bu nedenle bir şiir ya da dize, doğal dilin tersine başka sözcüklerle yeniden ifade edilemez.

Şiir dili ile doğal dil arasındaki ayrımın üçüncü dayanağı ise başka bir tözden üretilmesiyle ilgilidir. Ses ve anlam düzlemlerinin ilişkileneyle işleyen doğal dilde, doğadaki seslere çeşitli biçimler verilerek bir dilin ses dizgesi üretilir. Aynı biçimde kavramsal gerçekliğe ilişkin yapılan kesitlemeler de dilsel anlamları yaratır. Böylece kavramlar ve sesler, dilin tözünü oluşturur. Bu tözden üretilmiş biçimler dil dizgesini yapılandırır. Oysa şiirsel dilin tözü, ses ve anlam düzlemlerindeki doğal dilin biçimleridir. Her bir dil göstergesi, şiire şiirsel bir biçim edinerek girer. Doğal dilde nasıl töz yerine biçimler belirleyici ise şiir dilinde de biçimler önceliklidir. Şiir dilinin tözü doğal dil olduğundan şiirsel söylemde doğal dil yalnızca üstünde biçimlenme

yapılacak bir materyal niteliği taşır. Doğal dilde zorunlu bir öge durumundaki ileti, şiir dilinde önemini kaybeder. Şiir olsun diye yazılan bir betikte iletişimsel boyut (ileti) baskınsa şiirsel bir biçimlenmenin yapılanamamış olduğu söylenebilir.

Hjelmslev doğal dilin töz ve biçim açısından oluşumunu bir figür ile göstermiştir (Yücel 2005, 53). Aynı figür Yalçın (2003, 299) tarafından şiirsel göstergenin yapısını göstermek için uyarlanarak ve ayrıntılandırılarak kullanılmıştır. Aşağıda doğal dil ile şiir dilinin töz ve biçim açısından görünümü bu figürlere dayanarak verilmiştir:

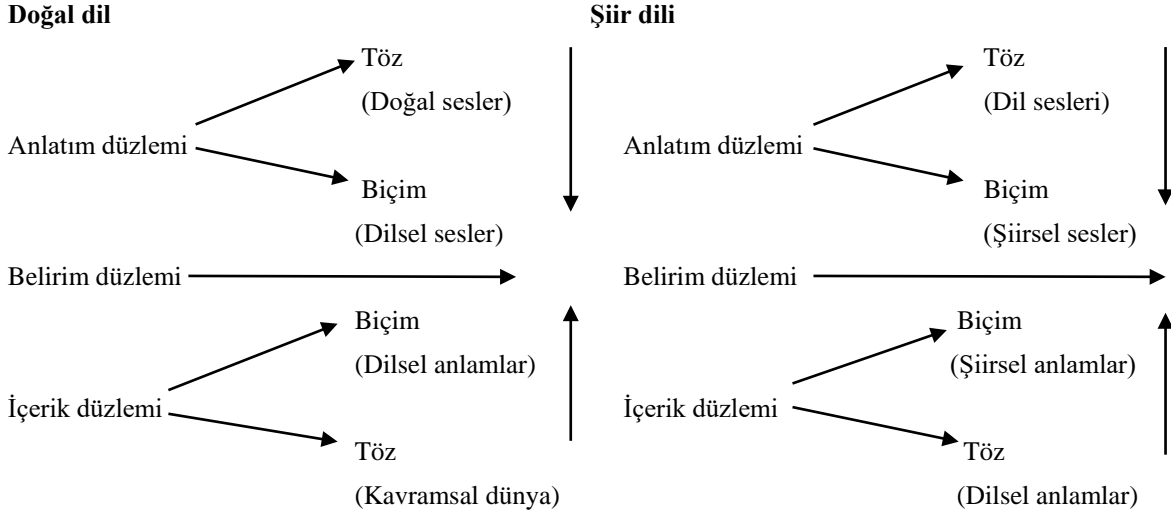

Fig. 2. Doğal ve şiir dilinin töz ve biçim açısından görünümü

Bu figürlerden birincisinde doğal dilin anlatım ve içerik düzlemlerinde gerçekleşen yapısal oluşum gösterilmiştir. İkinci figürde ise şiir dilinin benzer bir yapılanmayla oluştuğu, ancak bu yapılanmanın töz ve biçiminin doğal dildekinden farklı olduğu vurgulanmıştır. Şiir dilindeki töz ve biçimin daha açık anlaşılması için aşağıdaki dizeye bakılabilir:

“Yokluğuma kar biriktiren yazla birlikte”
(Ölümün Konumu, Edip Cansever)

Bu dizede yer alan her bir gösterge doğal dilde kullanılan birer sözcüktür. Her birinin sözlükte ve çeşitli bağlamlarda bir anlamı ve kullanım değeri vardır. Ancak bu dizede, sözcükler şiirsel bir biçimlenme sonucunda şiirsel göstergeye dönüşmüştür. Dönüşüm, ağırlıklı olarak anlamsal ekseninde gerçekleştirilmiştir. Göstergelere öncelikle farklı seçme eksenlerinin işlevleri yüklenmiştir. Bir mevsim olan yaz’ın biriktirme eylemini gerçekleştirmesi böylesi bir işlemin sonucudur. Bu göstergeler, aralarında bakışlı ilişkiler oluşturacak biçimde sözdizimsel bir yapı üstüne dağılmıştır. Buna göre yokluk-biriktirme ve kar-yaz birimleri arasında örtük bir karşıtlık kurulmuş ve bu karşıtlıklarla geometrik bir bakışım üretilmiştir. Bu karşıtlık Greimas’ın (Yücel 2005, 136) göstergebilimsel dörtgeniyle açıklanabilir.

Anlamlamanın derin yapısındaki bağıntıları betimlemek için kullanılan göstergebilimsel dörtgen, bir anlam biriminin kendisi olmayan bir birime ve karşıt iki anlambirimciğe göre belirlenebileceğini ortaya koyar. Buna göre yukarıdaki dizenin içeriğini oluşturan anlamsal yapı yokluk-biriktirme göstergeleri temelinde şöyle gösterilebilir:

Bu dörtgene göre *yokluk-varlık* birimleri karşıt, *tüketme-biriktirme* birimleri alt karşıt, *yokluk-biriktirme* ve *varlık-tüketme* birimleri çelişik, *yokluk-tüketme* ve *varlık-biriktirme* birimleri ise içerim ya da bütünleyim bağıntısı içindedir. Greimas'ın ortaya koyduğu göstergebilimsel çözümlene, anlamın oluşumunu açıklaması bakımından işlevseldir. Şiirde bazı sözcüklerin içerdiği göstergebirimcikler (en küçük anlamsal birim) bu dörtgenle açıklanır. Böylesi bir çözümlene, söylemin yüzey yapısında çelişkili görünen sözcüklerin hangi bağıntılarla bir araya gelebildiğinin, başka bir deyişle nasıl yerdeş olduklarının anlaşılmasını sağlar.

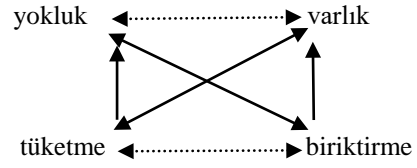

Fig. 3. Göstergebilimsel dörtgen

Yukarıdaki dizede doğal dilin hem göstergeleri hem sözdizimsel işleyişi şiirsel işlev için yeniden biçimlendirilmiştir. Dil göstergeleri, içerdikleri göstergebirimciklere dayalı olarak yeniden değerlendirilmiştir. Bu dizede üretilen şiirsel birimlerin tözü, doğal dilin biçimleri olmuş ve şiirsel biçimlendirme doğal dili ikincil bir değerde tutmuştur. Başka bir deyişle, doğal dil bu dizede işlevini yitirmiştir. Doğal dilin göstergeleri ve kuralları, bir içeriği aktarmak yerine şiirsel birer alım nesnesine dönüşmüştür.

Çocuk Şiiri

Çocuk şiirlerinin birçoğu yukarıda ana hatlarıyla anlatılan şiirsel biçimlenmeden yoksundur. Bunun nedeni, çocuk yazınının genel amaçlarına dayanır. Çocuk yazını, çocukları eğitmeyi ve onları geliştirmeyi amaçlar (Uzuner Yurt 2011; Tüfekçi-Can 2014). Çocuk şiiri yazan birçok şair bu amacı bilinçli olarak seçer. İbrahim Aleattin, Ali Ulvi, Ziya Gökalp, Tevfik Fikret gibi şairler yazını bir araç olarak kullanıp çocukları eğitmeyi, onlara bir yaşam bilgisi iletmeyi amaçlamışlardır (Sever 1996, 31). Bu anlayışla üretilen çocuk şiirlerinde içerik (konu, tema) ön planda tutulmuştur. Kimi çalışmalarda (Canatak 2011; Aydemir 2014), çocuk şiirlerinin temalarına göre sınıflandırılması bu anlayışın bir sonucudur. İçeriği öne çıkarma kaygısı, betiklerdeki şiirselliğin yapılanamamasına neden olmuştur.

İbrahim Aleattin'in çocuklarda “*vatan sevgisi*” oluşturmayı amaçladığı *Vatan* adlı şiirinden alınan aşağıdaki dizeler bu bakımdan dikkate değerdir:

*“Bir fena söz işitirsen iyi bil:
Beğenmeyen bizi Osmanlı değil.
Bir yabancı gelir seni kandırır,
Eğer derse bu memleket fenadır.
Darıl yavrum onu sakın söyletme.
Toprağını hainlere çiğnetme!”*

Bu dizelerde ne ses bakımından ne de anlam bakımından şiirsel bir biçimlenme vardır. Dizeli olarak yazılması veya birkaç belirsiz uyak kullanımı şiirsel dili üretmede yeterli değildir. Levin (1977, 9) şiirsel söylemde biçimle anlamın yüksek düzeyde birleşimine vurgu yaparken iletişimsel içeriğin şiirsel biçimlenmenin önüne geçmemesi gerektiğini sezdirir. Oysa yukarıdaki dizelerde çocuk okura bir yaşam bilgisi verilmektedir. Şiirsel bir yapılanma gerçekleşmediğinden betiğin okunmasında şiirsel bir deneyim de oluşmayacaktır.

Çocuk şiirlerine ilişkin bir diğer yanılı ölçü, uyak, dize gibi çeşitli anlatım araçlarının şiir için yeterli görülmesidir. Oysa dizeli anlatım şiirsel dilde bir zorunluluk değildir. İşlevi, şiirsel dilin yapısının algılanabilirliğini görece artırmaktır. Şiirsel dil, düzyazı biçiminde de oluşturulabilir. Dilin şiirsel işlevi, betik biçimlerinin ötesinde dilin yapısal boyutlarında gerçekleştirilen dönüşümlerle üretilir (Yalçın 2003, 34-35).

Ceyhun Atf Kansu'nun çocuk şiirleri arasında değerlendirilen *Çocukluk Aşkı* adlı şiirinde geçen aşağıdaki dizeler, şiirselliğin yapılanamaması ve ileti aktarımını öncelemesi bakımından çarpıcı bir örnektir:

“Satılır mı zengin bir oyuncakçıda söyle,
Anne, dün okuduğun masaldaki güzel kız?
Yeter, altın bir kalbin olsun, Tanrı’dan dile,
Bütün zenginliği verir onu alırız!”

Bu dizelerde iletilen içerik düzyazı biçiminde de aktarılabilir. Amaç bir bilgi aktarımı ise söylemin biçimini şiire öykünerek oluşturmak iletişim açısından verimli bir çaba değildir. Doğrudan konuşur gibi içeriği aktarmak daha anlamlı olabilir. Ancak şiirsel bir yapı amaçlanmıyorsa okurun betikteki içeriği aşması gerekir. Çünkü kullanılacak içerik şiirsel dönüşümle başkalaşacaktır.

Çocuk şiirlerinde çoğunlukla göz ardı edilen bu duruma karşın belli ölçüde şiirselliğe sahip betikler de üretilmiştir. Salih Mercanoğlu’dan alınan aşağıdaki şiir bunun bir örneğidir:

DÜŞ GÜNÜ
“Anneciğim,
Biliyorum sofrada
Her şey var.
Ama aç değilim
Koca bir bulut yedim
Az önce.
Ağzımı sildi rüzgar” Salih Mercanoğlu

Bu betikte şiirsel işlevin baskın olduğu söylenebilir. Anlamsal eksende yapılan biçimlemede, annelerin çocuklarına yemek yedirmeye uğraştığı durumlarda kullandığı bir söylem biçimi tözü oluşturmuştur. Ancak bu biçimde özellikle *bulut-yeme* ve *rüzgar-silme* birimleri arasında şiirsel bir ilişkilendirme yapılmıştır. Doğaya ilişkin iki birimin (bulut, rüzgar), *yiyecek* ve *anne* göstergelerine ilişkin anlambirimciklerle donatılmış olması şiirsel işlevin bir sonucudur. Bunun yanında *doğa* ve *anne* birimleri arasında *koruyuculuk*, *kollayıcılık*, *besleme*, vd. boyutlar arasındaki koşutluk söz konusu şiirselliği artırmaktadır. Öyle ki birçok kültürde anne çocuğu, doğa insanlığı var eden temel varlıklar olarak algılanır. Yukarıdaki diğer dizelerin gelişimi, bu şiirsel yapıyı sunmak içindir.

Sonuç

Yukarıdaki açıklamalar şiir dilinin doğal dilden işlev, gösterge yapısı ve töz-biçim açısından önemli ayrımlara sahip olduğunu ortaya koymuştur. Şiir dilinin kendine özgü yapısı, şiirsel betiklerin niteliğine de işaret eder. Bu bakımdan şiiri doğal dil ürünü olarak ele alıp anlamlandırmak ve içeriğinden bir yaşam gerçekliğine ulaşmaya çalışmak şiirin doğasına uzak bir çabadır.

Doğal dilin yapısal özellikleriyle oynayarak kendini yapılandırma eğiliminde olan şiir dilinin bunu her şiirde farklı düzeyde gerçekleştirebildiği söylenebilir. Bu nedenle üretilmiş şiirler birbirinden farklı düzeylerde şiirselliğe sahiptir. Bu durum, şiir olsun diye yazılmış kimi şiirlerin şiirsel yapıya erişememiş olabileceğine de işaret eder. Düzeyleri farklı olsa da bir betiğin şiir olabilmesi yeni bir anlamlama dizgesi kurabilmiş olmasına bağlıdır. Şiirsel bir dizge oluşturamamış betiklerin kolay şiir olarak düşünülmesi, onların okuru bir dünya gerçekliğine taşımasıyla ilişkilidir. Bu nitelik ortada bir şiirin bulunmadığının göstergesi de olabilir, çünkü

şiiirsel bir deneyim yerine bir yaşam gerçekliğine ulaşılıyorsa şiiirselliğinin yoksunluğundan kaynaklı iletişimsel bir durum var demektir. Bu açıdan bakıldığında eğitime-öğretme amaçlı çocuk şiiirlerinin çoğunlukla şiiirsellikten yoksun, ölçü ve uyak gibi şiiir dışı birimlerin kullanıldığı iletişimsel işlevli dil ürünleri görünümünde olduğu söylenebilir.

Diğier bir nokta da çocuk yazını kavramına bağılı olarak yalnızca çocuklara özgü şiiir yazma çabasıdır. Bu şiiirler aynı anlayışla bir öğüt ya da bilgi ileten, kolayca anlaşılabilen ve gereğı yapılabilecek (!) türden şiiirlerdir. Oysa doğal dil, şiiirsel işlevle biçimlenip şiiir olmayı başarabilmişse üstünde biçimleme yaptığı içerikten uzaklaşmış demektir. Bunun yanında şiiirleşmiş bir betik yalnızca çocuklara değil, şiiire ilgi duyan herkese haz verebilir. Bu nedenle çocuklarda geçerliliğı olan ancak yetişkinleri etkilemeyen şiiir, şiiirsel ölçütler açısından olanaklı görünmüyor. Sonuç olarak şöyle bir ikilem söz konusudur: Bir betik yalnızca çocuklara yönelikse şiiir değildir, şiiir olmayı başarmış bir betik ise herkese yöneliktir. Bu bakımdan, çocuk şiiiri yazan kişilerin çocuklara bir şey iletme kaygısının şiiirsel dilin yapısı açısından geçersiz olduğu söylenebilir. Eğitsel amaçlarla şiiirlerin kullanımına ilişkin değerlendirmeler şiiirin içeriğı üstünden yapıldığında şiiir adına yanlış bir noktaya varılabilir. Ancak şiiirin, üstünde biçimleme yaptığı içerik nedeniyle değil, yalnızca işleviyle dile ilişkin bir duyarlılık kazandırabileceğı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aydemir M. (2014). "Ceyhun Atuf Kansu'nun Şiir Sanatı ve Şiirinde Çocuk". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 51 (2014) 211-228.
- Canatak A. M. (2011). "İbrahim Alâettin'in (Gövsa) Çocuk Şiirleri Adlı Eserinin Çocuk Edebiyatındaki Yeri". *Turkish Studies* 6/2 (2011) 287-296.
- Ciravoğlu Ö. (2000). *Çocuk Edebiyatı*. İstanbul 2000.
- Chomsky N. (1999). "Edinç-Edim". *XX. Yüzyıl Dilbilimi* (1999) 272-293. İstanbul.
- Demirel Ö. (1999). *Öğretme Sanatı*. Ankara 1999.
- Dilidüzgün S. (1996). *Çağdaş Çocuk Yazını*. İstanbul 1996.
- Greimas A. J. & Courtès J. (1982) *Semiotics and Language an Analytical Dictionary*. Bloomington 1982.
- Jakobson R. (1999). "Dilbilim ve Yazınbilim". *Yazko Çeviri* 8 (1999) 163-170.
- Levin S. R. (1977). *Linguistic Structures in Poetry*. New York 1977.
- Martinet A. (1998). *İşlevsel Genel Dilbilim*. İstanbul 1998.
- Oğuzkan A.F. (2000). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara 2000.
- Saussure F. de (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. İstanbul 1998.
- Sever S. (2008). *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir 2008.
- Sever S. (1996). Tefik Fikret ve Çocuk Şiirleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 29/1 (1996) 31-47.
- Sönmez V. (1994). *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*. Ankara 1994.
- Tüfekçi-Can D. (2014). *Çocuk Edebiyatına Giriş*. Konya 2014.
- Uzuner-Yurt S. (2011). "Çocuk Yayınları." *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı* (2011) 67-76. Ankara.
- Vardar B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul 1998.
- Yalçın M. (2003). *Şiirin Ortak Paydası: Şiirbilime Giriş*. İzmir 2003.
- Yücel T. (2005). *Yapısalcılık*. İstanbul 2005.
- Zengin A. Y. & Zengin N. (2000). *Eğitim Fakülteleri İçin Çocuk Edebiyatı*. İstanbul 2000.